

Володимир ПИЛИПІВ

ВІЙСЬКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УНР ТА ЗУНР (1918–1919). ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано співробітництво проводів УНР та ЗУНР у військовій сфері, охарактеризовані документи та матеріали, що становлять основу джерельного забезпечення вивчення цього аспекту взаємовідносин.

Ключові слова: УНР, ЗУНР, військове співробітництво.

Державне будівництво в УНР та ЗУНР проходило у дуже складний період. Території обох республік були охоплені війною: Галицька Армія з перших же днів свого існування вела запеклі бої з польськими військами, а на Наддніпрянщині на початку 1919 р. розпочався наступ більшовицьких військ. Однак, незважаючи на неодноразові заяви урядів УНР і ЗУНР про необхідність об'єднання зусиль у боротьбі проти ворогів українського народу, військове співробітництво обох українських держав носило епізодичний характер, до нього вдавалися у разі погіршення становища однієї з них.

Проголошення 22 січня 1919 р. Акту злуки УНР і ЗУНР також не призвело до реального об'єднання. Обидві держави і надалі залишалися незалежними одна від іншої, не була розроблена й програма федеративного будівництва. В умовах війни це особливо негативно позначалося на вирішенні питань оборони, концентрації військових сил, взаємодопомоги, а також у визнанні їхньої державності на міжнародній арені. Як і раніше існувало два українських уряди, кожен з яких мав власну концепцію державотворення, самостійно визначав ворогів і союзників, по-своєму бачачи роль підпорядкованих збройних сил. Лише важке воєнно-політичне становище, в якому опинилися обидві українські республіки на початку липня 1919 р., зумовило до спільних дій підпорядкованих їм армій. Однак навіть перехід Галицької Армії в липні 1919 р. на територію УНР повністю не об'єднав дві українські армії, що в кінцевому результаті призвело до поразки у національно-визвольній боротьбі.

Військове співробітництво між УНР і ЗУНР розпочалося ще задовго до проголошення Акту злуки. Однак, слід зазначити, що воно носило характер взаємодопомоги, а не співробітництва в широкому розумінні цього поняття і обмежувалося тільки наданням матеріальної допомоги. З одного боку, Директорія УНР постійно надавала фінансову і матеріальну (зброя, амуніція, продукти харчування) допомогу галичанам у ході українсько-польської війни. Загалом, завдяки цьому, УГА й спромоглася до липня 1919 р. чинити опір переважаючим

польським військам. УНР допомагала і вояками, а наприкінці грудня 1918 р. Головним командуванням армії УНР було утворено Холмсько-Галицький фронт, який повинен був звільнити Холмщину і Галичину від поляків¹. З іншого боку, у складі армії УНР також воювали галичани. Так, у січні 1919 р. 2 тис. галицьких новобранців поповнили ряди корпусу Січових Стрільців, що стояв під Києвом². Реальне ж співробітництво у військовій сфері почалося тільки після переходу УГА на територію УНР. Тільки тоді почали розроблятися спільні тактичні плани ведення військових дій і взаємодії обох українських армій. До цього часу УГА та Дієва Армія УНР були окремими військовими одиницями і вели незалежно одна від одної неузгоджені бойові дії, кожна проти свого ворога – УГА проти поляків, а Дієва Армія проти більшовиків.

Найповнішу інформацію про співробітництво проводів УНР і ЗУНР у військовій сфері в зазначений період містять матеріали архівних фондів і тогочасна періодика. Оскільки в цей час переважаючою була допомога з боку Директорії УНР, то відповідно більше інформації публікувалося у друкованих органах ЗУНР³. Схожий фактичний матеріал знаходимо і серед фондів ЦДАВО України. Це переважно телеграми від військових підрозділів УГА до Начальної Команди Галицької Армії (далі – НКГА) із звітами про стан вояків та військових підрозділів, надісланих від УНР для боротьби з поляками⁴.

Вивчення цих джерел дає підстави стверджувати, що УНР відсилала до ЗУНР переважно пробільшовицько настроєні підрозділи Дієвої Армії УНР. Більше того, військовим керівництвом УНР розроблялися плани обміну пробільшовицьких підрозділів Дієвої Армії на підрозділи УГА⁵. Це зумовлено тим, що значна кількість вояків, а інколи й цілі підрозділи Дієвої Армії УНР, внаслідок більшовицької агітації, відмовлялися воювати проти Червоної Армії, але погоджувалися вести боротьбу проти польських військ. Добре організовані та дисципліновані підрозділи УГА були менш вразливими до більшовицької агітації і тому однаково могли застосовуватись як для боротьби проти поляків, так і проти більшовиків.

На жаль, нам так і не вдалося встановити точний обсяг військової допомоги як з боку УНР для ЗУНР, так і з боку ЗУНР для УНР у період від початку українсько-польської війни і до проголошення Акту злуки. Це зумовлено суперечливістю та недостатньою повнотою джерельної інформації, а також відсутністю відповідних офіційних документів. УНР у зазначений період офіційно не була у стані війни з Польщею і можливо саме тому між наддніпрянцями і галичанами у цей час офіційно не було укладено жодної міждержавної угоди щодо співробітництва у військовій сфері. Матеріально-технічна допомога надавалася переважно на підставі усних домовленостей між представниками відповідних державних установ обох держав. Ситуація не змінилася й після проголошення Акту Злуки УНР і ЗУНР. Як свідчать матеріали тогочасної періодики, військова допомога продовжувала надходити до ЗОУНР (Західна Область Української Народної Республіки – назва ЗУНР після проголошення Акту злуки) з боку УНР, але жодних офіційних, можна сказати юридично оформлених, угод укладено не було.

Аналіз протоколів засідань Ради Народних міністрів (далі – РНМ) УНР свідчить, що до липня 1919 р., тобто до переходу УГА за Збруч, питання військової допомоги ЗОУНР на засіданнях РНМ УНР не обговорювалось і жодних рішень

з цього приводу не приймалось, за винятком ухвали РНМ УНР від 15 березня 1919 р. про виділення родинам стрільців УГА матеріальної допомоги⁶. Водночас із протоколів засідань РНМ УНР видно, наскільки великими були обсяги фінансової допомоги ЗОУНР з боку УНР на господарські потреби (для проведення продовольчих операцій, на експлуатацію залізниць, заготовку палива, металу і ін.)⁷. Не виключено, що керівництво ЗОУНР частину цих грошей використовувало і на військові потреби, але документального підтвердження цьому немає. Тільки після переходу УГА за р. Збруч керівництво УНР зобов'язалося забезпечити Галицьку Армію всім необхідним, про що свідчать відповідні рішення РНМ УНР⁸.

Відсутність координаційного військового центру двох українських держав та неузгодженість у веденні воєнних дій призвело до катастрофічних наслідків. На початку липня 1919 р. обидві українські армії опинилися перед загрозою знищення. Вже тільки цей факт та важке військово-політичне становище обох українських республік призвели до того, що керівництва УНР та ЗОУНР стали на шлях об'єднання зусиль у боротьбі за українську державність.

Опинившись в скрутному становищі, керівництва УНР і ЗОУНР розпочали переговори щодо переходу УГА на територію УНР та об'єднання обох армій. Найбільш повну інформацію щодо вищезазначеного переговорного процесу містять праці державних і військових діячів того часу⁹. Позитивним є те, що в деяких працях, поряд з коментарями та відомостями про переговори між керівниками УНР і ЗОУНР щодо об'єднання обох українських армій, наводяться й окремі документи¹⁰. Вивчення цих матеріалів дає підстави стверджувати, що рішення про перехід УГА на східний берег р. Збруч керівництво ЗОУНР і НКГА прийняли спочатку цілком самостійно, без жодного впливу з боку Головного Отамана С. Петлюри та його уряду. Однак втілення цього рішення в життя зустріло чималі труднощі. Галичани протягом всього періоду українсько-польської війни користувались цілковитою підтримкою з боку всіх верств населення Східної Галичини (окрім поляків). Тому старшини і стрільці УГА звикли воювати в надто сприятливих, в психологічному плані, умовах. А події з 5-ю галицькою бригадою (неподалік с. Війтівці (Хмельницька обл.) місцеве населення вороже сприйняло присутність галичан) занепокоїли НКГА і вона побоювалась того, як сприйме місцеве населення присутність військ УГА на території УНР. Окрім цього, НКГА і уряд ЗОУНР більше всього боявся агітації соціалістично-налаштованих наддніпрянських кіл серед галицького війська. Ці побоювання були небезпідставні, оскільки вже на початку липня 1919 р. серед частин УГА поширювалися чутки, що Диктатор* зрікся своєї влади на користь Головного Отамана С. Петлюри і НКГА була змушена їх спростовувати¹¹. Крім того, розпочалися акції більшовиків з метою перетягнути на свій бік УГА. Однак, не маючи змоги протистояти Польській армії і щоб врятувати УГА, керівництво ЗОУНР вирішує перейти на територію УНР, про що заявляє в телеграмі до Головного отамана С. Петлюри від 15 липня 1919 р.¹².

* Оскільки Українська Національна Рада, якій належала вся влада в ЗУНР, внаслідок захоплення польськими військами Галичини не могла збиратись на свої засідання, було створено нову, тимчасову форму правління – Диктатуру. Диктатором було обрано голову Української Національної Ради Є. Петрушевича.

М. Капустянський зазначає, що Є. Петрушевич мав багато сумнівів щодо правильності цього рішення і остаточно погодився на цей крок тільки після особистої розмови з С. Петлюрою¹³. На жаль, нам так і не вдалося відшукати джерел хоча б з якоюсь інформацією про хід цієї розмови.

Отже, з моменту переходу УГА (16–17 липня 1919 р.) на територію УНР почався новий період військової співпраці.

Окремого джерелознавчого з'ясування, на наш погляд, вимагає питання кількісного складу УГА та Дієвої Армії у липні 1919 р. На жаль, до наших днів не збереглося офіційних звітів та відомостей про кількісний склад обох українських армій станом на липень 1919 р. Тому дослідники змушені використовувати цифри, які наводяться у працях і спогадах державних і військових діячів того часу. Так, М. Лозинський зазначає, що «Галицький уряд привів на Велику Україну 100000-ну армію, з того 40000 війська здатного до бою»¹⁴. Дещо меншу цифру наводить О. Левицький, який стверджує, що р. Збруч перейшло 90 тис. галицького війська¹⁵. Найбільш повну інформацію щодо чисельності українських армій подає у своїй праці М. Капустянський. Він зазначає, що до УГА входило «3 корпуси і команда етапу – разом 49795 люду, біля 18–19 тис. багнетів і шабель, 158 гармат, 546 кулеметів. У Наддніпрянській Армії були три регулярні групи: Січові Стрільці, Запоріжці, Волинська і Четверта повстанча, так звана Київська. Окрім цього, до складу Наддніпрянської Армії входило 2 окремі дивізії – 3-тя і 3-тя Залізнична. Разом люду біля 29–30 тис. і 5 тис. мобілізованих, яких ще не притягнуто до бойових частин; разом 34–35 тис. багнетів, шабель 15 тис., 149 гармат плюс 28 гаубиць, 533 кулемети (таку кількість кулеметів подавали дивізії, однак їх було значно більше, а частини ховали їх від детального обчислення, так на всякий випадок), 9 панцирних потягів, 6 панцирних самоходів, 26 самолітотів і 4 радіостанції. Загальна кількість наших армій 85 тис. людей. До цього треба додати біля 15 тис. організованих повстанчих відділів (Зелений, Сокіл, Павловський, Шепель та інші), що чинили по вказівках Штабу Дієвої Армії. Разом біля 100 тис.»¹⁶. Слід відмітити, що відомості та цифри, які наводяться в цих працях, є приблизними та узагальненими. Однак цінність такого виду джерел полягає в тому, що автори цих праць дають порівняльну характеристику обох українських армій, аналізують їх відмінності у тактиці та методах ведення бойових дій, організації та структурі. Окрім цього, дається психологічний портрет вищого командування та офіцерського складу.

Аналіз вищезгаданих джерел дає змогу зробити висновок, що УГА та Дієва Армія дуже різнилися між собою, і ці відмінності, а головне відсутність спроб їх подолати, дуже негативно впливали на процес їхньої взаємодії.

Перехід УГА на східний берег р. Збруч активізував діяльність керівництва УНР, спрямовану на об'єднання обох армій та підпорядкування УГА під своїм командуванням. Це чітко відображено в матеріалах засідань і нарад Кабінету Народних Міністрів (далі – КНМ) та РНМ УНР. А саме: протоколах засідань, постановках, рішеннях, ухвалах Кабінету Народних Міністрів та РНМ УНР, які повинні були регламентувати відносини між командуванням обох українських армій, а також між урядами УНР і ЗОУНР. Вивчення цих документів та матеріалів дає змогу поетапно відтворити розвиток співробітництва УНР і ЗОУНР у військовій

сфері в період після переходу проводу ЗОУНР та УГА на територію УНР. Так, ще 7 липня 1919 р., згідно з “Положенням про польове управління військами” було продовжено реорганізацію Армії УНР, розпочату ще в квітні–травні, що дозволяло перебудувати її на регулярних засадах, більше притаманним УГА¹⁷.

Аналіз протоколів засідань РНМ та уряду УНР свідчить про те, що питання прийняття проводу ЗОУНР та УГА, вироблення правил для їх перебування на території УНР, а також утворення спільного фронту були основними питаннями серед тих, які обговорювалися на цих засіданнях¹⁸. А одразу після переходу УГА на східний берег р. Збруч керівництво УНР взяло на себе її забезпечення та ухвалило низку постанов, спрямованих на об'єднання обох українських армій. 15 липня на засіданні КНМ УНР прийнято постанову поширити чинність закону “Про матеріальне та грошове задоволення військових частин УНР” на підрозділи УГА¹⁹. 18 липня РНМ УНР ухвалила законопроект про асигнування 70 млн гривень на утримання УГА²⁰. Наприкінці липня 1919 р. керівництво УНР і ЗОУНР провели переговори для унормування своїх відносин, а вже 31 липня голова уряду Б. Мартос проінформував міністрів про їх наслідки. У результаті обговорення “уряд УНР ухвалив: 1) визнати необхідним мати для українських армій єдине командування; 2) кандидатура начальника штабу намічається в порозумінні Головного отамана, голови уряду УНР та галицького уряду; 3) штаб складається з представників Галичини та Наддніпрянщини; 4) всі справи Галичини у сфері закордонної політики вирішуються центральним урядом у порозумінні з галицьким урядом; 5) міністерство галицьких справ як по суті, так і з боку персонального залишаються без змін”²¹. Зазначимо, що останній пункт цієї постанови не був прийнятним для проводу ЗОУНР і надалі провокував конфронтацію між Директорією та Диктатором ЗОУНР. Окрім цього, 3 серпня 1919 р. Директорія ухвалила постанову “Про харчування галицької української армії, про об'єднання військових операцій, про формування головного оперативного штабу і персональний склад його”²². Цим документом Директорія доручала уряду УНР у порозумінні з керівництвом ЗОУНР взяти на себе грошове та продовольче утримання УГА. А 25 серпня КНМ ухвалив закон про асигнування 347 млн 200 тис. гривень на потреби УГА²³. У вересні Військове міністерство запросило суму у 500 млн гривень на потреби зростаючої Дієвої армії. У жовтні КНМ ухвалив асигнувати Армії ще 47 млн 700 тис. гривень²⁴. Однак, незважаючи на все це, реального об'єднання двох українських армій під одним командуванням так і не відбулося. Такий висновок можна зробити внаслідок вивчення наказів та розпоряджень Диктатора ЗОУНР та НКГА. Їх вивчення свідчить, що провід ЗОУНР намагався будь-що зберегти монолітність та незалежність УГА. Зазначимо, що свою назву УГА офіційно отримала тільки після проголошення Злуки УНР і ЗОУНР²⁵. 20 липня 1919 р. Є. Петрушевич (Диктатор ЗОУНР), видає накази, які яскраво характеризують позицію проводу ЗОУНР з приводу об'єднання двох українських армій. Згідно з першим, “вся озброєна сила від Вождя аж до останнього стрільця підлягала Диктаторові ЗОУНР”²⁶. В іншому зазначалося: “З причин побуту на території Східної області Української Народної Республіки заходить небезпека, що Армія може в стичності й товаришенні зі східноукраїнськими Військами здеморалізуватися. Належить ужити усіх зусиль, щоби й на дальшому заховався характер підпорядкування та безусловного послуху Західноукраїнської

Армії”²⁷. У фондах 2188 “Начальна Команда Галицької Армії ЗОУНР, м. Чортків” та 2192 “Диктатор ЗОУНР м. Чортків і м. Кам’янець-Подільський” знаходиться значна кількість як оригіналів, так і копій, наказів, розпоряджень та звітів щодо організації структури та військових інституцій УГА після її переходу на територію УНР. Аналіз цих документів свідчить, що УГА мала свої власні судові інстанції, медичні заклади, транспортні установи, відділи освіти та видавничий відділ²⁸. По суті, УГА функціонувала як окремий організм на території УНР. Безумовно така окремість УГА дратувала керівництво УНР. НКГА неодноразово дорікали, що УГА “не хоче брати участі в боях з більшовиками, але спочиває в часі, поки Придніпрянська Армія кровавить, та що Придніпрянське Правительство не може завести у себе твердої влади, внаслідок становиська Галицької Армії”²⁹. Однак керівництво ЗОУНР і надалі відстоювало позицію окремішності УГА. Доказом цього є листи Є. Петрушевича до військового міністра УНР, в яких наголошувалося, що УГА й надалі підлягає виключно керівництву ЗОУНР і будь-які розпорядження, що стосуються УГА, повинні безпосередньо погоджуватися з Диктатурою ЗОУНР³⁰. Окрім цього, за допомогою преси поширювалася думка, що об’єднання галицьких частин з підрозділами Дієвої армії може призвести до деморалізації УГА³¹.

Після переходу УГА на територію УНР, її підрозділи одразу ж зіткнулися з двома проблемами: 1) вороже ставлення до окремих підрозділів УГА з боку населення; 2) пропаганда та агітація різних політичних сил у війська. Серед матеріалів, що містять інформацію про вороже ставлення населення до підрозділів УГА, є повідомлення і про збройні виступи³². Аналіз цих матеріалів дає можливість зробити висновок, що у більшості випадків ці виступи були спровоковані самими військовими УГА, оскільки останні внаслідок маневрів часто нищили посіви на полях місцевого населення³³. Щодо другої проблеми, то крім польської та більшовицької пропаганди, відмічалась також агітація наддніпрянських агентів. Оскільки тогочасна періодика була основним засобом агітації та пропаганди, то саме періодичні видання і є основним джерелом вивчення цього аспекту взаємовідносин УНР та ЗОУНР. Агітація у війську досягла значних масштабів, в зв’язку з чим НКГА видала наказ про арешт агітаторів³⁴. Найнегативніше впливала на співробітництво УНР та ЗОУНР у військовій сфері пропаганда наддніпрянських агентів. За свідченням НКГА, це робилося з метою розкласти західноукраїнську армію як самостійну збройну силу та дискредитувати командування УГА в очах стрільцтва. Внаслідок цього галицькі старшини негативно сприймали провід УНР і вважали його політику хибною. Коли провід УНР за наполяганням “лівих” партій хотів ввести в УГА інститут державної інспектури, то вище галицьке командування різко виступило проти цього, вважаючи інспекторіат засобом політичного впливу наддніпрянського керівництва³⁵.

Матеріали фондів ЦДАВО України свідчать, що окрім зазначених проблем, існували й інші, які посилювали протиріччя між НКГА й урядом УНР. Найчастіше непорозуміння виникали на ґрунті розподілу захопленого внаслідок військових дій майна і забезпечення військ. Доказом цьому є численні донесення, повідомлення, звіти і скарги окремих підрозділів вищому військовому командуванню³⁶.

При дослідженні співробітництва УНР та ЗОУНР у військовій сфері є важливим, на нашу думку, висвітлення процесу взаємодії обох українських армій у боротьбі проти ворогів української державності. В плані джерельного забез-

печення вивчення цього аспекту взаємовідносин УНР та ЗОУНР слід виділити документи і матеріали вищого командування обох армій (накази, розпорядження НКГА, Штабу Дієвої Армії, Штабу Головного Отамана, оперативні зведення та звіти окремих підрозділів), праці та спогади військових і державних діячів, а також рядових вояків. Їх вивчення дає можливість розкрити всю складність та багатогранність процесу об'єднання обох українських армій і співробітництво УНР та ЗУНР у військовій сфері. 1 серпня 1919 р. Диктатору представили розроблену командирами "Концепцію оперативного ужиття західноукраїнської армії". У цьому документі розглядалася можливість і доцільність трьох напрямків ведення наступальних операцій: 1) на Київ; 2) на Одесу; 3) в Східну Галичину проти польських військ³⁷. Військове командування УГА вважало, що для керівництва ЗУНР та армії найкраще проводити наступ на Одесу. Захоплення цього портового міста дало б можливість відновити відносини з іншими державами і одержати від них зброю та амуніцію. Отримавши відомості про початок військових дій в напрямку Житомир–Бердичів–Київ, галицьке командування застерігало керівництво ЗОУНР, що така операція матеріально не підготовлена і не забезпечена, відповідно напоягалося на більш жорсткому відстоюванні інтересів УГА. НКГА ще раз наголосувала, що з військової точки зору найдоцільніше вести наступ на Одесу³⁸. Однак, незважаючи на це, 12 серпня 1919 р. новоутворений для коригування операцій всіх українських Збройних Сил Штаб Головного Отамана (далі – ШГО) видав наказ по армії наступати на Київ і одночасно проводити операції у напрямку на схід та на Одесу³⁹. Щодо ШГО, то його було створено за пропозицією НКГА, оскільки остання принципово відмовлялася виконувати Директиви Штабу Дієвої Армії, хоча вони видавались від імені Головного Отамана С. Петлюри. Начальником штабу призначено наддніпрянського військового діяча отамана М. Юнаківа, а квартирмейстером – представника УГА – генерала В. Курмановича⁴⁰. Після утворення ШГО УГА опинилася у ситуації подвійного підпорядкування. Політично вона підлягала Диктаторові ЗОУНР, а оперативно, через посередництво генерала В. Курмановича – ШГО⁴¹. Це відіграло негативну роль, оскільки Є. Петрушевич міг віддавати команди УГА, обминаючи ШГО.

Детальна інформація щодо розгортання військових дій та особливостей взаємодії у них українських армій міститься у працях і спогадах державних та військових діячів⁴². На основі їх вивчення можна зробити висновок, що відмінність у тактиці ведення війни та організації УГА і Дієвої Армії негативно впливали на розвиток військових дій. Досить часто між командуванням окремих підрозділів виникали непорозуміння, внаслідок яких виникала дезорганізація та порушувалася координація дій. Все це, поряд з іншими факторами, й призвело до катастрофи та невдачі у боротьбі за українську державність.

Особливою цінністю цього виду джерел є те, що в працях, а особливо у спогадах, державних і військових діячів, а також стрільців, передаються ті настрої й переживання, які панували в той час серед українських вояків та командування. Окрім цього, в працях описи досить часто супроводжуються картами і схемами, що дозволяє наглядно відтворити розвиток тих чи інших військових дій⁴³.

Додаткового дослідження, на нашу думку, вимагає питання висвітлення становища, в якому опинились українські армії після невдачі Київського по-

ходу. Адже стан УГА і Дієвої Армії безпосередньо впливав на їх взаємодію та відносини між керівництвом УНР і ЗОУНР. Найбільш цінними в плані джерельного забезпечення висвітлення цього аспекту співробітництва УНР і ЗОУНР у військовій сфері є донесення, повідомлення, оперативні звіти та відомості про дислокацію, військові акції, особовий склад і наявність зброї українських армій, які зберігаються у фондах ЦДАВО України та ЦДІА України у м. Львові⁴⁴. Ці документи і матеріали свідчать, що восени 1919 р. УГА, у порівнянні з Дієвою Армією, перебувала у катастрофічному становищі. До середини жовтня 1919 р. страшна епідемія тифу зменшила ряди її боєздатного війська з майже 50 тис. до чотирьох⁴⁵. Внаслідок неналагодженості державного апарату і боротьби між обома урядами, УГА залишилася не тільки без одягу, взуття, ліків, але й без їжі⁴⁵. У ЦДІА України у м. Львові у фонді 581 зберігається “судова справа по обвинуваченню генерала Галицької Армії М. Тарнавського, полковника А. Шаманека та отамана О. Лисняка” у невиконанні наказу ШГО (з приводу підписання договору між УГА та Добровольчою Армією)⁴⁶. Цей документ займає 86 аркушів і є найціннішим джерелом до вивчення становища УГА, її чисельного складу та боєздатності станом на листопад 1919 р. Під час судового процесу свідками виступили вісім військовиків різного рангу. Особлива джерельна цінність цих свідчень полягає в тому, що вони давалися під присягою, тому всі цифри та відомості повною мірою можуть претендувати на об’єктивність і точність.

Що ж стосується Дієвої Армії, то конкретних даних про її стан і боєздатність збереглося дуже мало. Серед матеріалів фондів ЦДІА України у м. Львові нам вдалося відшукати “Відомість про кількість маючихся в групах, окремих дивізіях і частинах людей та коней по списках по становищу на 15 вересня 1919 року”⁴⁷. Цей документ складений, як в ньому зазначається, на підставі донесень від частин. У “Відомості...” наводиться кількість старшин, урядовців, священників, лікарів і ветеринарів, підстаршин та рядових (муштрованих та не муштрованих) і коней окремо по кожній військовій частині, включаючи і Штаб Дієвої Армії. Згідно з цим документом, Дієва Армія налічувала 47 638 вояків (без врахування урядовців, священників і ветеринарів).

Детальну інформацію про становище українських армій після відступу з Києва містять спогади безпосередніх учасників і свідків подій та праці державних і політичних діячів того часу. Їх джерельна цінність полягає в тому, що вони передають настрої, які панували в тогочасному суспільстві, дають побутуючу в той час оцінку подіям. Іншими словами, хоча цей вид джерел передає дух того часу, однак є дуже суб’єктивним. Тому до інформації, особливо до цифр, яку наводять їх автори, слід ставитися досить критично.

Ще одним важливим джерелом з проблеми дослідження є “Денник Начальної Команди Української Галицької Армії”⁴⁸. Це щоденник, в якому фіксувались важливі (з точки зору автора) джерела, події, що відбувались протягом майже всього періоду існування УГА і стосувались її підрозділів. Зазначимо, що поряд з інформацією про події військового характеру, в джерелі містяться і відомості про настрої серед старшин і стрільців та події не військового характеру. Однак інформація про ті чи інші події у “Деннику...” подається у вигляді наведення фактів, без їхньої оцінки та аналізу. Але незважаючи на це, “Денник...” є цінним джерелом.

Ще одним аспектом, який відігравав важливу роль у розвитку співробітництва УНР та ЗОУНР у військовій сфері, був вибір союзників для подальшої боротьби. Українська держава не могла воювати на два фронти. Це добре розуміли керівники УНР і ЗОУНР. Для того, щоб вижити, потрібно було шукати союзників. Саме вибір союзників і призвів до ворожнечі між урядами УНР та ЗОУНР. Директорія намагалася встановити добросусідські відносини з Польщею і з її допомогою домогтися визнання Антанти, яка в свою чергу могла допомогти у боротьбі з більшовиками. Для керівництва ЗОУНР такий союз був неприйнятним, оскільки галичани сприймали Польщу як найзапеклішого ворога і вони б скоріше погодилися на переговори з більшовиками, ніж з поляками. Більшовики ж були головним ворогом Директорії, тож вона нізащо не пішла б на переговори з ними. Така ситуація призвела до того, що обидва уряди вели пошук союзників таємно один від одного. В кінці кінців Директорія уклала договір з Польщею, а НКГА, за згодою керівництва ЗОУНР, – з Добрармією Денікіна.

У плані джерельного забезпечення вивчення цього аспекту взаємовідносин УНР та ЗОУНР слід відмітити необхідність використання документів і матеріалів, що відображають весь переговорний процес між вищезазначеними суб'єктами. В першу чергу, це протоколи переговорів та засідань української дипломатичної місії з урядовою делегацією Польщі⁵⁰, ноти, меморандуми дипломатичної місії Директорії УНР у Польщі, які були надіслані польському урядові⁵¹, декларації, звіти, резолюції та інші документи про переговори української дипломатичної місії в складі представників УНР і ЗОУНР з польськими дипломатами⁵². Той факт, що переважна більшість цих документів є копіями, не зменшує їх джерельну цінність.

Вивчення вищезазначених документів і матеріалів дає підстави стверджувати, що основним “наріжним каменем” польсько-українських відносин була проблема Східної Галичини, точніше проблема встановлення кордону між УНР і Польщею.

Переговорний процес між НКГА та Денікіним відображають договори між НКГА та Добрармією від 6 та 17 листопада 1919 р., матеріали державної наради, на якій обговорювалися дії НКГА⁵³ та матеріали преси⁵⁴.

Аналіз документів і матеріалів, які висвітлюють переговорний процес між НКГА та Добрармією, а також матеріалів які відображають хід державної наради, що відбулася 12 листопада 1919 р. у Кам'янці-Подільському, свідчить, що НКГА була змушена піти на примирення з Добрармією, оскільки на початок листопада УГА була повністю небоєздатною. Про її катастрофічний стан і загрозу повного знищення зазначали й представники Дієвої Армії УНР. Спроби керівництва УНР виправити становище нічого не змінили, і 14 листопада Диктатор ЗОУНР надав НКГА повноваження продовжувати переговори з Добрармією, які закінчилися підписанням 17 листопада 1919 р. договору про перехід УГА на сторону Добрармії⁵⁵. Однак, незважаючи на це, керівництво УНР не покидало спроб об'єднати українські сили у боротьбі за українську державу.

Серед матеріалів фондів ЦДІА України у м. Львові містяться документи місії УНР у справі об'єднання Наддніпрянської та Галицької Армії в одну Українську Республіканську Армію. Це копії та оригінали протоколів засідання між представниками УГА та членами місії⁵⁶. Окрім питання про об'єднання двох українських

армій, на цих засіданнях обговорювалася й можливість формування нового уряду та усунення від влади Директорії УНР, а з нею і С. Петлюри⁵⁷. Внаслідок обговорень, 25 грудня 1919 р., у Вінниці було підписано “договір між представниками Наддніпрянської армії та Української Галицької Армії про об’єднання в одну Українську республіканську армію”, в якому зазначалося, що УГА “годиться на спільне командування підлягає уряду Української Народної Республіки, заховуючи свою внутрішню організацію”⁵⁸. Однак і цього разу реального об’єднання не відбулося. УГА остаточно завершила свій шлях у лавах Червоної Армії на початку 1920 р. Виснажені боями залишки Дієвої Армії змушені були перейти на територію Польщі. Так, фактично катастрофою закінчилася спільна боротьба, яка не принесла такої бажаної і, здавалося б, близької перемоги.

Таким чином, документи і матеріали до вивчення співробітництва УНР і ЗУНР у військовій сфері, взяті в контексті з іншими видами писемних джерел з проблеми дослідження, дозволяють не лише розкрити вже існуючу базу вивчення історії взаємовідносин УНР і ЗУНР в цілому, а й виокремити нові напрямки та аспекти в її дослідженні.

-
- ¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ). – Ф. 1078. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 5.
 - ² *Кучабський В.* Корпус Січових Стрільців: Воєнно-історичний нарис. – Чикаго, 1969. – С. 150.
 - ³ Дрогобицький листок. – 1918. – 2 грудня; Стрілець. – 1918. – 9 січня; Стрийський вісник. – 1918. – 21 листопада; Український голос. – 1918. – 28 листопада.
 - ⁴ ЦДАВОВУ. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 213 – 223 зв; – Спр. 13. – Арк. 118.
 - ⁵ Там само. – Оп. 3. – Спр. 1. – Арк. 16.
 - ⁶ Вістник Державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 18. – С. 6.
 - ⁷ Там само. – 1919. – Вип. 11. – С. 4, 8; – Вип. 14. – С. 12.
 - ⁸ Там само. – 1919. – Вип. 26. – С. 10; – Вип. 27. – С. 5–6; – Вип. 32. – С. 14; – Вип. 37. – С. 18.
 - ⁹ *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ – Одесу в 1919 р. – Львів, 1921; *Левицький О.* Галицька армія на Великій Україні: (спомини з часу від липня до грудня 1919). – Відень, 1921; *Назарук О.* Рік на Великій Україні. Спомини з української революції. – Відень, 1920;
 - ¹⁰ *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 р. – Львів, 1921. – Ч. 3. – С. 13.
 - ¹¹ ЦДАВОВУ. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 228.
 - ¹² *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 р. – Львів, 1921. – Ч. 3. – С. 36.
 - ¹³ Там само. – Ч. 3. – С. 34.
 - ¹⁴ *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918 – 1920. – Відень, 1922. – С. 160.
 - ¹⁵ *Левицький О.* Галицька Армія на Великій Україні. – Відень, 1921. – С. 49.
 - ¹⁶ *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 р. – Львів, 1921. – С. 90–91.
 - ¹⁷ ЦДАВОВУ. – Ф. 1065. Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 169, 173, 173 зв.
 - ¹⁸ Там само. – Ф. 3305. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 22; Ф. 1092, – Оп. 2, – Спр. 26а, – Арк. 3.
 - ¹⁹ Там само. – Ф. 3305. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 26.
 - ²⁰ Там само. – Ар. 28.
 - ²¹ Там само. – Ф. 3305. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 42.
 - ²² Там само. – Ф. 1429. – Оп. 5. – Спр. 3. – Арк. 1.
 - ²³ Там само. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 176 зв.; Ф. 3305. – Оп. 1. – Спр. 9. – Ар. 12.

- ²⁴ Там само. – Ф. 1065. – Оп. 1. – Спр. 14. – Арк. 172; – Спр. 16. – Арк. 40.
- ²⁵ Там само. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 26.
- ²⁶ Там само. – Спр. 1. – Арк. 202.
- ²⁷ Там само. – Спр. 4. – Арк. 35.
- ²⁸ Там само. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 221, 221 зв; Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 18, 24; Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 14; Спр. 20. – Арк. 80.
- ²⁹ Там само. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 50; Ф. 2192. – Оп. 2. – Спр. 6. – Арк. 15.
- ³⁰ Там само. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 148, 161, 163, 323 зв, 309.
- ³¹ Там само. – Арк. 161; Стрілець. – 1919. – 10 серпня.
- ³² Там само. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 203, 210, 218.
- ³³ Там само. – Арк. 203, 220.
- ³⁴ Там само. – Спр. 4. – Арк. 34.
- ³⁵ Там само. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 210; – Ф. 1062. – Оп. 1. – Спр. 75. – Арк. 14.
- ³⁶ Там само. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 71. – Арк. 42–44; – Спр. 74. – Арк. 50. – Спр. 110. – Арк. 56, 112, 118; – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 82. – Арк. 1–2; – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 93, 123 зв.
- ³⁷ Там само. – Ф. 2192. – Оп. 1. Спр. 4. – Арк. 64.
- ³⁸ Там само. – Ф. 2192. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 82; – Спр. 5. – Арк. 2.
- ³⁹ Там само. – Спр. 5. – Арк. 151.
- ⁴⁰ Там само. – Спр. 6. – Арк. 79.
- ⁴¹ Центральний державний історичний архів України у м. Львові (ЦДІАУЛ). – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 2.
- ⁴² *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 р. – Мюнхен, 1946; *Ковалевський М.* При джерелах боротьби. Спогади, враження, рефлексії. – Інсбрук, 1960; *Левицький О.* Галицька армія на Великій Україні. – Відень, 1921; *Макух І.* На народній службі. – Детройт, 1958; *Мартос Б.* Оскілко й Болбачан. Спогади. – Мюнхен, 1958; *Мацюк О.* Доба Директорії УНР. Спомини і роздуми. – Львів, 1939; *Мишуга Л.* Похід українських військ на Київ. – Відень, 1920; *Лозинський М.* Галичина в рр. 1918–1920. – Відень, 1922; *Назарук О.* Рік на Великій Україні. – Відень, 1921; *Омелянович-Павленко М.* На Україні 1919. Переговори й війна з російською добровольчею армією. – Прага, 1940; *Тарнавський М.* Спогади. – Львів, 1922; *Шкільник М.* Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 роках. Спогади і роздуми. – Торонто, 1979; *Шухевич С.* Спомини. – Львів, 1929; *Шанковський Л.* Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен, 1958.
- ⁴³ *Капустянський М.* Похід українських армій на Київ–Одесу в 1919 р. – Мюнхен, 1946; *Левицький О.* Галицька армія на Великій Україні. – Відень, 1921; *Мишуга Л.* Похід українських військ на Київ. – Відень, 1920.
- ⁴⁴ ЦДАВОВУ. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 146, 147 – 147 зв., 148; Спр. 74. – Арк. 50; ЦДІАУЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 7; Спр. 149. – Арк. 2, 28, 30, 35, 36, 38, 40, 42, 44, 52.
- ⁴⁵ ЦДАВОВУ. – Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 50.
- ⁴⁶ Там само. – Спр. 74. – Арк. 50; – Спр. 63. – Арк. 147 – 147 зв., 148.
- ⁴⁷ ЦДІАУЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 1–86.
- ⁴⁸ Там само. – Спр. 45. – Арк. 7.
- ⁴⁹ Денник Начальної Команди Української Галицької Армії. – Нью-Йорк, 1974.
- ⁵⁰ Там само. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 272, 273, 274, 275.
- ⁵¹ Там само. – Спр. 276.
- ⁵² ЦДІАУЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 7–13; Спр. 134. – Арк. 3, 12–16, 17–20, 39–40, 64–65 зв.
- ⁵³ ЦДАВОВУ. – Ф. 3696. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 29–29 зв; Спр. 55. – Арк. 9; Ф. 2188. – Оп. 1. – Спр. 63. – Арк. 146, 147; *Литвин М.Р., Науменко К.Є.* Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – С. 266.
- ⁵⁴ Україна. – 1919. – 9 листопада; Стрілець. – 1919. – 10 листопада.
- ⁵⁵ *Литвин М.Р., Науменко К.Є.* Історія ЗУНР. – Львів, 1995. – С. 266–267.
- ⁵⁶ ЦДІАУЛ. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 1–5 зв.
- ⁵⁷ Там само. – Ф. 581. – Оп. 1. – Спр. 32. – Арк. 2.
- ⁵⁸ Там само. – Спр. 32. – Арк. 5–5 зв.

***Volodymyr Pylypiv. MILITARY COOPERATION BETWEEN THE UNR
AND THE ZUNR (1918–1919) IN THE HISTORICAL SOURCES***

The article analyzes the cooperation between the UNR and the ZUNR leaders in the military sphere. It characterizes the documents and other historical sources for the study of this aspect of the relations.

Key words: *the UNR, the ZUNR, military cooperation.*